

Rámcový vzdělávací program - základní vzdělávání

Zdroj: <http://ludum.rvp.cz/sekce/58>

Rešerše: Iva Jaroušková, Geografický ústav PřF MU v Brně

1) Vymezení Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání v systému kurikulárních dokumentů

V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v **Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR** (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (**školský zákon**), se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – **státní a školní**. **Státní úroveň** v systému kurikulárních dokumentů představují **Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy** (dále jen RVP). Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání. **Školní úroveň** představují **školní vzdělávací programy** (dále jen ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. ŠVP si vytváří každá škola podle zásad stanovených v příslušném RVP. Pro tvorbu ŠVP mohou školy využít tzv. **Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů**, který je vytvářen ke každému RVP.

Rámcové vzdělávací programy:

- vycházejí z nové strategie vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě
- vycházejí z koncepce celoživotního učení
- formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání
- podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání

Principy Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání

- **navazuje** svým pojetím **na RVP PV** a je východiskem pro koncepci rámcových vzdělávacích programů pro střední vzdělávání
- vymezuje vše, co je **společné a nezbytné** v povinném základním vzdělávání žáků, včetně vzdělávání v odpovídajících ročnících víceletých středních škol
- specifikuje úroveň klíčových **kompetencí**, jíž by měli žáci dosáhnout na konci základního vzdělávání
- vymezuje **vzdělávací obsah** – očekávané výstupy a učivo
- zařazuje jako závaznou součást základního vzdělávání průřezová témata s výrazně formativními funkcemi
- podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu, včetně možnosti jeho vhodného propojování, a předpokládá volbu různých vzdělávacích postupů, odlišných metod, forem výuky a využití všech podpůrných opatření ve shodě s individuálními potřebami žáků
- umožňuje modifikaci vzdělávacího obsahu pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami
- je **závazný pro všechny střední školy** při stanovování požadavků přijímacího řízení pro vstup do středního vzdělávání

RVP ZV je otevřený dokument, který bude v určitých časových etapách inovován podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se ŠVP i podle měnících se potřeb a zájmů žáků.

2) Charakteristika základního vzdělávání

Popisuje zákonné směrnice ohledně povinnosti školní docházky, organizace základního vzdělávání, hodnocení výsledků vzdělávání, získání stupně vzdělání a ukončení základního vzdělávání.

3) Pojetí a cíle základního vzdělávání

Základní vzdělávání navazuje na předškolní vzdělávání a na výchovu v rodině. Je jedinou etapou vzdělávání, kterou povinně absolvuje celá populace žáků ve dvou obsahově, organizačně a didakticky navazujících stupních: **1. stupeň** usnadňuje svým pojetím přechod žáků z předškolního vzdělávání a rodinné péče do povinného, pravidelného a systematického vzdělávání. Základní vzdělávání na **2. stupni** pomáhá žákům získat vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní samostatné učení a utváření takových hodnot a postojů, které vedou k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnému rozhodování a respektování práv a povinností občana. Pojetí základního vzdělávání na 2. stupni je budováno na širokém rozvoji zájmu žáků, na vyšších učebních možnostech žáků a na provázanosti vzdělávání a života.

V této části je mnohokrát zdůrazněna potřeba vytvořit ve škole příjemnou atmosféru, udržovat motivaci žáků, umožnit více nadaným dobrý rozvoj, ale zároveň uspůsobit práci i těm méně nadaným atd. Jako příklad uvádím citaci: *"Přátelská a vstřícná atmosféra vybízí žáky ke studiu, práci i činností podle jejich zájmu a poskytuje jim prostor a čas k aktivnímu učení a k plnému rozvoji jejich osobnosti."*

Cíle základního vzdělávání:

Jsou vyjmenovány jednotlivé cíle vzdělávání jako např.

- umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení
- podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů
- vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci

Je nepopíratelné, že tyto cíle jsou správné a musí být v tomto dokumentu formulovány.

Domnívám se, že dobrý učitel je plní s naprostou samozřejmostí, ale na druhé straně je těžko ověřitelné jejich dosažení. Např. atmosféra ve třídě je na první pohled patrná, ale jen těžko ji budeme klasifikovat a bohužel také těžko se dá naučit "jak vytvořit tu správnou atmosféru".

4) Klíčové kompetence

Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.

V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány:

kompetence k učení - popisují především vztah žáka k učení, který by měl podle autorů být zjevně kladný. Jako ukázkou uvádím jednu ze jmenovaných kompetencí: *Žák poznává smysl a cíl učení, má pozitivní vztah k učení, posoudí vlastní pokrok a určí překážky či problémy bránící učení, naplánuje si, jakým způsobem by mohl své učení zdokonalit, kriticky zhodnotí výsledky svého učení a diskutuje o nich.*

kompetence k řešení problémů - zkráceně řečeno má být žák schopen rozpoznat a formulovat problém a být schopen ho samostatně řešit

kompetence komunikativní - př. kompetence: *žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu, naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuse, obhajuje svůj názor a vhodně argumentuje...*

kompetence sociální a personální - týkají se především schopnosti spolupráce žáků na vzájem i s učiteli, žák by si měl uvědomovat své postavení ve skupině atd.

kompetence občanské - žák si především uvědomuje existenci jistých pravidel, kterými se musí řídit. Občanské kompetence ho vedou k toleranci k jiným lidem, kulturám atd.

kompetence pracovní - týkají se jak přístupu k práci, tak i např. používání pomůcek, nářadí atd.

5) Vzdělávací oblasti

Vzdělávací obsah základního vzdělávání je v RVP ZV orientačně rozdělen do devíti **vzdělávacích oblastí**. Jednotlivé vzdělávací oblasti jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem nebo více obsahově blízkými vzdělávacími obory:

- **Jazyk a jazyková komunikace** (*Český jazyk a literatura, Cizí jazyk*)
- **Matematika a její aplikace** (*Matematika a její aplikace*)
- **Informační a komunikační technologie** (*Informační a komunikační technologie*)
- **Člověk a jeho svět** (*Člověk a jeho svět*)
- **Člověk a společnost** (*Dějepis, Výchova k občanství*)
- **Člověk a příroda** (*Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis*)
- **Umění a kultura** (*Hudební výchova, Výtvarná výchova*)
- **Člověk a zdraví** (*Výchova ke zdraví, Tělesná výchova*)
- **Člověk a svět práce** (*Člověk a svět práce*)

Učivo, vymezené v RVP ZV, je **doporučené** školám k distribuci a k dalšímu rozpracování do jednotlivých ročníků nebo delších časových úseků. Na úrovni ŠVP se stává učivo závazné.

Vzdělávací obsah jednotlivých vzdělávacích oborů škola rozčlení do **vyučovacích předmětů** a rozpracuje, případně doplní v **učebních osnovách** podle potřeb, zájmů, zaměření a nadání žáků tak, aby bylo zaručené **směřování k rozvoji klíčových kompetencí**.

Záměrem je, aby učitelé při tvorbě školních vzdělávacích programů vzájemně spolupracovali, propojovali vhodná témata společná jednotlivým vzdělávacím oborům a posilovali **nadpředmětový přístup ke vzdělávání**.

Další části dokumentu jsou věnovány jednotlivým vzdělávacím oborům. Vždy jsou nejdříve formulovány **očekávané výstupy** za určité období a poté konkrétní **učivo**. Podle mého názoru je pro pedagogy užitečná především část věnující se učivu, protože je zde konkrétně formulováno, co se má učit, zatímco očekávané výstupy jsou popsány příliš obecně a ve výsledku nedávají potřebnou inspiraci.

Příklad konkrétního vzdělávacího oboru - ZEMĚPIS (GEOGRAFIE)

2. stupeň (zeměpis je vyučován až od druhého stupně)

Okruh témat: Geografická informace, zdroje dat, kartografie a topografie

Učivo soustředěno poměrně značně teoreticky nebo jako úvod k dalším oblastem geografie. Chybí mně důraz na praktické využití mapy (orientace podle mapy), což je v běžném životě potřebná dovednost. Oceňuji, že je považováno za důležité naučit se pracovat s různými typy geografických informací, jako jsou tabulky, grafy, diagramy atd. Schopnost porozumět těmto informacím je také velmi důležitá v praktickém životě.

Okruh témat: Přírodní obraz Země

Tento tématický okruh dává velký prostor pro různé pojetí učiva. Podle přístupu může pedagog pojmout téma jak velmi teoreticky, tak velmi prakticky. Dle mého názoru je samozřejmě nejlepší přikládat co největší význam praktickým informacím: např. v tématu tvar a pohyby Země je na úrovni ZŠ zbytečné probírat rozdíly mezi různými referenčními tělesy, ale je podstatné zdůraznit důsledky tvaru a pohybu Země (př. pásmový čas, střídání dne a noci atd.).

Okruh témat: Regiony světa

Oceňuji, že už není kladen přílišný důraz na místopis a naopak na chápání regionů jako oblastí daných určitými podmínkami, jejich vzájemné vazby atd.

Okruh témat: Společenské a hospodářské prostředí

Opět se jedná o téma, které dává velký prostor kantorovu pojetí. Pokud bude toto téma uchopeno dobře, dá žákovy nejen komplexní přehled o jednotlivých hospodářských regionech, ale především všeobecné informace o ekonomickém a politickém rozdělení světa.

Okruh témat: Životní prostředí

Očekávané výstupy i učivo je opět formulováno velmi obecně, hraje tedy znovu velký vliv pojetí kantora. Důležité je uvědomit si výhody geografického pojetí tohoto tématu (např. komplexní pohled geografie zasahující jak do věd přírodních, tak do věd humanitních), stejně jako nutnost propojení s ostatními předměty, jako jsou biologie, chemie aj.

Okruh témat: Česká republika

Toto téma je podle mého názoru pojato příliš popisně. Je samozřejmé, že žáci musí dostat nějaké obecné informace o České republice, ale dostatek prostoru by měl být věnován i řešení konkrétních problémů v oblasti školy, bydliště.

Okruh témat: Terénní geografická výuka, praxe a aplikace

Tyto témata bych jako nedílnou součást výuky zařadila do výše zmiňovaných okruhů, aby bylo jasné spojení teorie s praxí.

V okruzích témat mi chybí některé části fyzické geografie, jako např. základy meteorologie, hydrologie atd. Tato témata jsou pouze vzdáleně zmíněna v tématech jako povodně aj. Nelze ovšem plně pochopit povodňovou problematiku bez obecného meteorologického a hydrologického základu.

6) Průřezová témata

Průřezová témata reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání. **Tematické okruhy průřezových témat** procházejí napříč vzdělávacími oblastmi a umožňují propojení vzdělávacích obsahů oborů. Tím přispívají ke komplexnosti vzdělávání žáků a pozitivně ovlivňují proces utváření a rozvíjení klíčových kompetencí žáků. Žáci dostávají možnost utvářet si integrovaný pohled na danou problematiku a uplatňovat širší spektrum dovedností. Průřezová témata tvoří povinnou součást základního vzdělávání. Škola musí do vzdělávání na 1. stupni i na 2. stupni zařadit všechna průřezová témata uvedená v RVP ZV

V etapě základního vzdělávání jsou vymezena tato průřezová témata:

- **Osobnostní a sociální výchova**
- **Výchova demokratického občana**
- **Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech**
- **Multikulturní výchova**
- **Environmentální výchova**
- **Mediální výchova**

Jednotlivým průřezovým tématům je v RVP ZV věnována značná pozornost. Jsou podrobně popsány ve třech částech: charakteristika průřezového tématu, přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka a tematické okruhy průřezového tématu. V RVP ZV není popsáno, jak mají být tyto témata učena (v kterých předmětech atd.). Velký vliv bude mít opět kantor. Domnívám se, že je důležité, aby jednotlivá témata byla podána nestranně a kantor nevnucoval žákům svůj názor (např. téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech by mělo žákům umožnit utvořit si objektivní názor na Evropskou unii a nikoliv vnutit názor kantora!).

7) Rámcový učební plán

Obsahuje tabulku a popis určující počet hodin výuky jednotlivých vzdělávacích oborů. Už jaksí není uvedeno, za jaké období má být tento počet odučen, ale pravděpodobně za měsíc (1. stupeň základního vzdělávání na **118 hodin**, 2. stupeň základního vzdělávání na **122 hodin**). Důležité je zařazení **disponibilní časové dotace**, které je plně v kompetenci a odpovědnosti ředitele školy. Využití celé disponibilní časové dotace v učebním plánu ŠVP je závazné a disponibilní časová dotace je určena k např.: realizaci volitelných vzdělávacích obsahů, realizaci vzdělávacího obsahu oboru Další cizí jazyk, posílení časové dotace jednotlivých vzdělávacích oblastí a vzdělávacích oborů nad rámec vymezené minimální časové dotace, realizaci průřezových témat aj.

8) Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami jsou považováni **žáci se zdravotním postižením** (tělesným, zrakovým, sluchovým, mentálním, autismem, vadami řeči, souběžným postižením více vadami a vývojovými poruchami učení nebo chování), **žáci se zdravotním znevýhodněním** (zdravotním oslabením, dlouhodobým onemocněním a lehčími zdravotními poruchami vedoucími k poruchám učení a chování) a **žáci se sociálním znevýhodněním** (z

rodinného prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy, s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a žáci v postavení azylantů a účastníků řízení o udělení azylu). Pokyny k jejich vzdělávání jsou v RVP ZV popsány pouze zběžně a obecně.

9) Vzdělávání žáků mimořádně nadaných

V RVP ZV je zařazena tato kapitola především proto, že si autoři uvědomují potřebu odlišného přístupu k nadprůměrně nadaným žákům. Pokud by tento odlišný přístup nebyl, ovlivnilo by to negativně nejen samotného žáka, ale i fungování celého kolektivu. Velká pozornost je zde věnována především rozpoznání nadprůměrně nadaného žáka (např. část Identifikace nadání a Specifika mimořádně nadaných žáků), ale i možným úpravám způsobu výuky mimořádně nadaných žáků a pedagogicko-organizačním úpravám.

10) Materiální, personální, hygienické, organizační a jiné podmínky pro uskutečňování RVP ZV

Část věnující se prostorovým a materiálním podmínkám výuky, podmínkám pro hygienické a bezpečné vzdělávání a život školy, psychosociálním, personálním a organizačním podmínkám a podmínkám spolupráce školy a rodičů žáků.

11) Zásady pro zpracování školního vzdělávacího programu

Za vypracování ŠVP v souladu s RVP ZV zodpovídá ředitel školy. Samotná příprava ŠVP je výrazem pedagogické autonomie i odpovědnosti celé školy za způsob a výsledky vzdělávání. Proto se na zpracování jednotlivých částí ŠVP podílejí všichni učitelé příslušné školy a jsou také spoluodpovědní za realizaci ŠVP v podmínkách dané školy. ŠVP je součástí povinné dokumentace školy a musí být zpřístupněn veřejnosti, aby se každý zájemce měl možnost seznámit s jeho obsahem.

Dále jsou popsány **zásady stanovené pro zpracování školního vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a struktura ŠVP pro základní vzdělávání a zvláště pro základní vzdělávání na nižších stupních víceletých gymnázií.**

Změna klasických učebních osnov na RVP a ŠVP je snahou o přenesení kompetencí z národní úrovně (ministerstvo školství a tělovýchovy) na úroveň jednotlivých škol. Do jaké míry bude tato změna úspěšná ukáže praxe a já doufám, že se bude jednat o změnu k lepšímu.